

Kongl. Maj:ts

BEFALLNINGSHAFVANDES

i

U p s a l a L å n,

till

Kongl. Maj:t afgifne Fem-års Berättelse 1822.

U P S A L A ,
P a l m b l a d & C. 1 8 2 3

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser.

Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes i Upsala Län, till Kongl. Maj:t afgifne Fem-års Berättelse 1822.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB).

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

Kongl. Maj:ts

BEFALLNINGSHAFVANDES

i

U p s a l a L å n,

till

Kongl. Maj:t afgifne Fem-års Berättelse 1822.

U P S A L A ,
P a l m b l a d & C. 1 8 2 3

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
1:o Allmän Beskaffenhet.....	3.
2:o Innevånarne.....	5.
3:o Näringar.....	7.
Boskaps-skötsel.....	9.
Skogar.....	10.
Bergsrörelse.....	12.
Fabriquer, Bruk och öfriga Näringar.....	14.
Bi-Näringar.....	14.
Handeln.....	16.
4:o Politisk Författning.....	18.
Statsbidrag.....	19.
Staden Upsala.....	23.
Staden Enköping.....	26.

Tabellbilaga

Upsala Län. Tabell för Landet

Upsala Län. Tabell för Städerna

1:0 *Allmän Beskaffenhet.*

Den del af Upland, som utgör det nu varande Upsala Län, och begränsas i söder af sjön Mälaren, i öster af Stockholms Län, i norr af Ges rikland och Bothniska hafsviken, samt i vester af Vestmanland, innehåller vid pass $45\frac{1}{2}$ kvadrat mil och är, till dess hufvudsakliga beskaffenhet, en slättmark, bördig, väl uppodlad och tät bebyggd. Här förekomma inga betydligt höga Berg. Den märkbare höjdsträckning är en utar Mälaren, i Lossa och Kallmare Socknar, framträdande Sandås, som fortgår genom Ytter Grans; Ofver Grans och Skoklosters Socknar, försvinner i sistnämnde Socken. men åter uppkommer ur samma sjö vid Flottsund i Bondkyrko Socken, utgör grunden för en del af Upsala Stad, fortsättes genom Gamla Upsala, Bälinge, Ehrentuna, Björklinge, Viksta, Tierps och Elfkarleby Socknar samt utgår der, vid Dahlelfvens mynning, i Bothniska Hafvet, sedan den från Viksta Socken afsatt en sidogren inåt Vendels och Tegelsmora Socknar. En annan betydlig Sandås synes börja vid Staden Enköping och fortgår genom Vårfrukyrka samt Långtora Socknar inåt Vestmanland, Här finnas flera Insjöar, hvaribland Temnaren, i gränsen mot Vestmanland, sjön Vellen i gränsen mot Stockholms Län, Vendels sjön och Dannemora sjöarne äro de mäst betydliga. En kedja af små sjöar och vattudrag bildar på flera ställen gränsen mot Stockholms Län, från Fundbo Socken till Skefthammars Socken. De största rinnande vatten äro 1:0 Dahl-elfven, som dels begränsar, dels genomflyter Länet till ungefär 4 mils längd och utlöper i hafvet uti Elfkarleby Socken; 2:0 Temnar-ån, som efter vid pass lika långt lopp från sjön Temnaren, genom Tierps, Tolfta och Vesslands Socknar, äfvenledes utfaller i Bothniska Viken, 3:0 Fyris ån, som hämtar sitt vatten från Dannemora sjöarne, Vendels sjön,

Långsjön samt åtskilliga mindre sjöar i Björklinge, Balinge och Jumkihls Socknar, samt utfaller i Mälaren vid Flottsund, och 4:0 Sagån, som ifrån Strömsnäs i Breds Socken, till dess utlopp i Mälaren uti Theda Socken, i ungefär 2:ne miles sträckning, utgör gräns mot Vesterås Län; hvarförutan ännu finnas Olands Å, Orsunds Å och flere andra mindre Åar, som afbördä sitt vatten dels i Bothniska Viken och dels i Mälaren, hvilkas fördjupningar afdelas af en genom Tierps, Tegelsmora, Films, Morkarla, Ahlunda, Stafby och Thuna Socknar framflöpande Landthöjd, som nästan icke kan märkas af annat än de flere särskilda vattudragens olika och motsatta riktningar till nyssnämnda 2:ne stora vatten-reservoarer. Bro och Håbo Härad, som nästan öfverallt omgifvas af Mälaren och blott på 1:4:dels miles sträcka i ÖfverGrans Socken sammanhänga med fasta landet, omväxla med öppna mindre slätter, skogar och låga bergsträckor samt några få insjöar och kärr. Trögds Härad är till största delen en öppen slätt, med tvänne små insjöar samt några mindre skogar och höjder i de till Mälaren gränsande Socknar. Arnö Socken, bestående af 2:ne öar, är i Mälaren belägen, och hörer till detta härad. Årunda Härad är flackt, med öppna slätter emellan stenbundna större och mindre skogsbackar, utan insjöar, men gränsar mot Mälaren, likasom Lagunda, Hagunda och Ulleråkers Härad, hvilka äfvenledes, till största delen, äro flacka och skoglösa, men hafva flere kärr och insjöar. Vaksala Härad består af en öppen slätt. Bålings Härad lika så, men har dock någon skog i vissa trakter, samt större kärr. Rasbo Härad omväxlar mera med skogar, höjder och insjöar. Norunda Härad är slätt, med få skogar och insjöar. Örbyhus Härad är starkt skogbeväxt i norra delen, särdeles Elfkarleby, Tierps och Söderfors Socknar, men har större öppna slätter i Vendels och jemvät i Tierps Socknar. Här finnas flere betydande kärr och insjöar. Olands Härad åter är skoglöst till det nästa, men genomskuret af många vattudrag, omväxlande med skogsbackar och småsjöar. Dannemora och Leufsta Tingslag äro mera skogrika, med höjder, kärr och insjöar, men hafva äfven här och der större slätter. Elfkarleby, Vesslands, Leufsta och Hällnäs Socknar gränsa intill hafvet. Jordmänen är nästan öfver allt bördig på slätlandet och består af lera, blandad med svartmylla och klapper, men i skogstrakterne af sand och mo, eller så kallad lättjord. Svagt gifvand och ofördelaktig är jordmänen egenteligen i delar af Hagby, Tierps och Ålands, nästan hela Jerlåsa, en del af Jumkihls,

en del af Tierps, nästan hela Elfkarleby, halfva Vesslands och Tolfta, samt nästan hela Hållnäs och en stor del af Morkarla Socknar. Till förbättrande af Landets naturliga beskaffenhet har Slangviks Qvarn i Tibble Socken blifvit, i senare tider, ödelagd, Qvarnfallet genombrutet och Ån fördjupad, på det att ofvanliggande ängsmarker måtte förbättras och en dytrakt, af ungefär 100 Tunnelands vidd, uttorkas, hvilket företag dock icke blifvit fulländadt: Den så kallade Blackfjärden, ett Träsk i Trögds Härad, i det mästa utdikadt och vattnet afledt i Mälaren: Sätursjön, i Upsala Näs Socken, sänkt, hvarigenom en jordvidd af ungefär 60 Tunneland blifvit tjenlig till odling, som ock är börjad: Visteby å i Rasbo Socken, fördjupad och utvidgad, hvarigenom ofvanliggande ägor blifvit befriade från vatten: Sandby sjö i Vesslands Socken, utgräfvnen: 2:ne sjöar vid Sätuna egendom i Björklinge Socken sänkte, hvarigenom större kärrsträckor uttorkats och kunnat odlas. I Vesslands, Elfkarleby, Söderforss, Tierps och Tolfta Socknar flere kärr och mossar uttorkade och odlade. I Leufsta och Dannemora Tingslag samt i Olands Härad hafva många sådana kärr-odlingar, i stor omfattning, äfvenledes skett de senare åren; Men många tillfällen gifvas dertill ännu, i synnerhet i Örbyhus, Norunda och Olands Härad, i Leufsta och Dannemora Tingslag, i Bälings, Rasbo och Ulleråkers Härad. Dessutom har Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, under de sist förflutne Fem åren, sorgfälligt vakat öfver efterlefnaden af Kongl. Förordningen den 20:de Februarii 1764, så att årliga rensningar skett i alla större och mindre vattudrag, där sådant varit af nöden och kunnat af ortens innevånare sjelfva besörjas.

2:o Innevånarne.

Folkmängden i Länets 86 LandsFörsamligar och 2:ne Städer, utgör tillsammans 79,578 personer: Deraf Mantalsskrifne,

Mankön	-	-	-	-	21,872
Qvinkön	-	-	-	-	25,547
					<hr/> 47,419
Mantalsfrie	2				
Mankön	-	-	-	2	15,207
Qvinkön	-	-	-	-	16,952
					<hr/> 32,159

Innevånarnes antal år 1810 var 78,452 personer; men år 1817 utgjorde det 80,212. Folkstocken har alltså under de 5 sista åren mindskat sig med 634 personer. Till ett så menligt förhållande igenfinnes hufvudsaken, med full visshet, i 1818 och 1819 årens tryckande missväxter, som dels tvingade till utflytningar, dels föranledde till ett mindskadt antal äktenskap inom den arbetande folk-classen. Utomordentliga anstalter, påkallade af ett ytterligt behof, vidtogos till Innevånarnes understöd, och Provinzen skuldsattes under dessa åne år till Allmänna Magazinsinrättningen, för den högst betydliga summan af 210,734 R:d. 39 sk. 11 rst. Banco, som ej ens ännu, oaktadt mycken ansträngning, kunnat till fulla afbördas. Fattigvården i alla Församlingar anmanades till fördubblad drift och omtanka, samt erbjöds, på de möjligaste lätta villkor, lånbiträde från Kronans Magazin, hvilket anbud af många Församlingar begagnades; Men icke desto mindre är det sannolikt, att den allmänna bristen och lidandet, mera eller mindre medelbart, bidragit till mången fattigs förtidiga död. Localt hafva smittosamma sjukdomar, såsom Rödsot, Netffeber och Messling, uppkommit och ökat mortaliteten, men, verksamt och oafbrutet motarbetade af vederbörandes omsorger, hafva de aldrig hunnit urarta till egentliga Farsoter. Folkminskningen har varit störst i de bägge Städerne samt i Bro, Håbo, Trögds, Åsunda, Veksala, Bålings och Rasbo Häraders Trenne Fögderier, då deremot Öbyhus och Norunda Häraders Fögderi ökat sin Folkmängd med 471 personer och folkstockens minskning i de öfrige åne Fögderierne varit mindre betydlig.

Det synes vara en sanning, att den omgifvande yttre naturen afspeglar sig i människans lynne. Detta är hos Uplands Bonden i allmänhet alfvarsamt och något trögt, men fromt, och jämnt, såsom de fått han bebor. Sällan spörjas de grofva brott, som äro foljden af lidelsernas alltför häftiga upbrusande; Men också finnas sällan hos Upländningen denna lefvande kraftkänsla, den glädtyghet och det sinne för industriösa företag, som utmärka inneväånaren i bergiga orter, där naturen är mindre enformig och mindre frikostig med sina skänker, men mera tvingar till tanke-kraftens och snilletts utveckling. Innom provincen gifves väl knappt någon, till mögnare ålder hunnen, person, som icke kan läsa. De fleste bland den nu upväxande generationen kunna skriva.

Gudsfruktan, Laglydnad, oskrymdad vördnad för Konungen och kärlek för Fosterlandet, utgöra berömvärda drag i de till stadgad ålder komne Innevånarnes Character. Hos de yngre röjer sig mera ofta det begär till luxe och utsväfningar, som måste skrivas på lättsinnighetens räkning och af uplysta, varmt nitiska och människoälskande själasörjare kan och bör till rätta visas. Antalet af mera betydliga forbrytelser, kan, jämfördt med Provincens folknummer, icke sägas vara stort. Allmogens näringsflit är rigtad åt ett enda håll, nämligen Åkerbruket, men deruti är den allvarlig. Vålmågan har, dels genom tyngderna af de intill och med 1809 förda olyckliga krig, dels genom ofördelagtiga skördar och totala missväxter, dels ock genom spanmålens vanvärde och bibehållen svår beskattning, ganska mycket aftagit under de senare åren. Tillgången på arbetare är ej öfverflödig. Brist derpå öfverklagas dock mindre, än de lagstade Tjensthjonens dyrlejdhet, som ofta är en verksamt bidragande orsak till Landtmannens obestånd eller förminskade vålmåga. Ett karl-dagsverke betalas med ungefärligen 32 sk. Banco och ett Qvins-dagsverke med hälften deraf.

3:o *Nåringar.*

Jorden brukas här på det sätt, att Åkern indelas i 2:ne lika stora delar eller så kallade år-vägar, hvaraf ena hälften årligen hvilat, eller, såsom det säges, ligger i Träde, och beredes till nästa års skörd, under det att den andra hälften bär sad. De brukliga sädeslagen äro hvete, höst råg, korn, blandsäd och hafra. Råg och korn äro hufvudsäden. Sädeslagens proportion till hvarandra är olika, allt efter jordmånens olika beskaffenhet. På den starkas ä sädeshygden, der åkern har lera till botten, utsås vanligen $\frac{5}{16}$ korn och blandsäd, $\frac{4}{16}$ Råg och $\frac{1}{16}$ Hvete. På den svagare jorden sås deremot mera Råg och mindre Korn. Hafra sås egentligen blott på nyplojen, efter tillgång. Ärtor, Rofvor och Böner utsås på Trädes åkern. Odlingen af Potatoes, som sker i Tappor, Trädgårdar och stundom äfven å Trädes-gärdet och å nyodlingar, är långt hunden och synes ännu tilltaga. Skoklosters Sockens allmoge har utmärkt sig genom flit och framgång i Frukt-träds odling. Trädgårdsväxter cultiveras eljest, i stort, blott på Herregårdarne, men af allmogen knappt till eget husbehof. Där

Jordmånen är lämplig, sås äfven något Lin och Hampa, dock mindre än hvad för eget behof fordras. Humble plantesingen är försummad och sker på få ställen. Sädens productionen är i vanliga år icke blott tillräckelig för Landets innevänares eget behof, utan det kan ock med skäligen säkerhet antagas, att minst en tredjedel deraf då kan försäljas, särdeles som det i Tabellen upförde utsäde, efter all sannolikhet, är för lågt beräknadt och sädconsumtionen tydeligen blifvit mycket förminskad genom den stigande odlingen af Potatoes. Det är egentligen i de norr och öster ut belägna delar af Länets, eller i Örbyhus, Norunda och Olands Härad samt i Dannemora och Leufsta Tingslager, som nyodlingarne, allt sedan 1808 och 1809 årens krig, gjort så ganska starka framsteg, att de där belägna Bruk och Bergverk, som tillförene årligen måst från sädeshygdens upköpa högst betydliga spanmåls-quantiteter, snart nog torde kunna förse deras fulla behof deraf från egne förbättrade jordägor. I ett enda Fögderi, som består af Olands Härad med Dannemora och Leufsta Tingslager, skattas vidden af den upodlade marken till ungefär 1000:de Geometriskas Tunneland, Bro, Håbo, Trögd, Åsunda, Lagunda, Hagunda och Vaksala Häraderna lemna inga eller proportionsvis ganska få tillfällen till nyodlingar. De äro vidsträcktare i Ulleråkers, Bärlings, Rasbo och Norunda Häraderna, men emot deras bedrifvande i stort, med skyndsamt och styrka, möta hinder i brist på den erforderliga förlagskostnaden, mera än i liknöjdhet hos Landtmannen, hvars håg för sådana företag synes vara ganska allmänt väckt. Om upodlingar å Häradernas Allmänningsarne, som ännu hafva ganska många sådana obegagnade lägenheter, göras årligen flera ansökningar. Af allt detta följer, att sädens productionen i Länets under de senare åren ganska betydligt ökas. Orsaken till denna förkofran i Jordbruket igenfinnes i den upmuntran, som de, allt ifrån ofvanberörde krigstid intill och med året 1818 starkt stigande sädpris, lemnat, hvartill komma de högre medborgareclassernas småningom, men verksamt gagnande efterdömen i jordens bättre vård och odling, jemte biträden af odlingslån från Statens sida. Till förbättringar i Jordbruket, om ej egentligen i Åkerbruks methoden, får det nu allmänt brukliga, men nyligen införda sättet, att genom jordytans bättre uphackning, eller så kallad skumplöjning och torfvens förbrännande, bereda fruktbarhet åt sank mark, visserligen räknas, när det med klok försigtighet användes. Den gamla åkerbruksmethodön är i öfrigt oförändrad,

och redskapen äfvenså, i allmänhet, ehuru på några få ställen, särdeles af större possessionater, Sånings machiner och åtskilliga andra förbättringar, i hvad till åkerbruket och landthushållningen hörer, nu begagnas. Vid Bruken och de fleste betydligare Herregårdar, äfvensom hos en och annan bland allmogen, finnas, till besparande af arbetskraft, inrättade Trösk machiner, hvaraf en del drivas af vatten.

Boskaps-skötseln står på en ganska låg punct. På den bördiga slättbygden blir nästan all jord begagnad till åker, hvartill ock, ängarne småningom förvandlats. Foder-tillgången der förhåller sig till den i bruk varande åkervidden, oftast, på det sätt, att hemman med 20 Tunnors årligt utsäde äga 10 å 15 lass hö. Så ringa den är, blir den, dessutom, ofta nog, tanklöst förlösad genom försäljning för ögonblicklig vinst. I skogstrakterne är förhållandet något bättre. Ängarnes bördighet, på forra stället, är ganska ringa och deras skötsel ingen, då hägnaden ej tages i beräkning. De bärgas, och derefter afbetas de, så länge som möjligt. Omtänka på deras vård och förbättring har dock i senaste åren, börjat vakna, afven här hos de förständigare bland allmogen, såatt man börjat få se ängsstyckens upplöjning och igenläggning med Thimotei. I detrakter åter, der jordmånen är mindresadesbärande och hemmanens ägovidd större, blifva de fleste nyodlingar med kloket förvandlade till äng, sedan de, ett eller 2:ne år, varit såd. Några större Possessionaters drift och förmåga hafva gifvit allmogen den hälsosamma lärdomen att ett väl inrättadt åkerbruk måste hafva ängsskötseln till sin grund, och ehuru förbättringarne häruti ofelbart måste långsamt framgå, i synnerhet på slättbygden, där hemmanens ägor äro små, jorden bördig i sig sjelf, och fattigdomen, samt deraf följande oförmåga till nyttiga reformer, störst, så är det dock mera än troligt, att den allmänna liknöjdheten vid ängs-culturen skall årligen allt mera förskingras. Stallfodring, sträckt utöfver vintermånaderne, torde väl, på en eller annan större Herregård, nyttjas, men är af allmogen aldeles okänd. Betesmarkerna äro, på slättbygden, till stor del förvandlade i åker samt små och svaga: I skogsorterna mera tillräckliga. Allmänningarne begagnas till betesmarker och en stor del hemmans skattläggning grundas på denna tillgång. Allmogens kreatur äro små, svaga och illa födda. Hästafveln har dock, under de senare åren, vunnit förbättring genom de af Kongl. Majst i Näder vid

tagne anstalter dertill. Vid den i Länets förlagde del af Kongl. Lif-Regementets Dragon Corps äro Fem Rusthållsnummer vacante, för hvilka ägarne hålla så kallade Esqvadrons-Beskällare. På härvarande Academiæ Stall hålles nu ett antal af Sex Hingstar från Strömsholms Kongl. Stuteri. Allmogen begagnar sig tämmeligen villigt af dessa tillfällen till Sto-kreaturs betäckning. Ladugårdsafkastningen är icke tillräcklig för Länets eget behof. Från vissa trakter kan väl något aflätas; men andra, och de fleste, måste förse sina behof utifrån. Ladugårdsskötseln har väl knappt förut varit bättre, utan tvärtom märkes någon början till försänlig förändring deri, ehuru de svåra missväxt åren tvingat till Ladugårdarnes förminskning. Afsättningen på Ladugårds effecter är lätt och fördelagtig. Allmän Boskapssjuka har, på många år, icke försports. På Ladugårdarnes bestånd skulle ett Bränvinsbrännings-förbud säkert verka menligt.

Skogar, under enskild ägo, finnas egentligen i Länets norra del, men äro dock tämmeligen tillräckliga för behofvet innom Bro och Håbo Härad; ringare och nästan inga i Åsunda, Trögds och Lagunda Härad, der innevånarne måste hämta ved och timmer på flere mils afstånd. I Hagunda Härad hafva Socknarne Tibble, Åland och Jerläsa betydlig skogstillgång, men de öfriga Socknarne äro nästan skoglösa. I Ulleråkers Härad hafva Näs och Jumkihs Socknar någon bättre skogstillgång, men de öfriga mindre. Vaksala Härad är alldeles skoglöst. Balings Härad har brist på skog, när en del af Skuttunge Socken undantages. Rasbo Härad har hjälplig skog. Norunda Härad är till största delen skoglöst. Örbyhus Härad har, i norra delen, ganska vidsträckt skogar. I andra trakter råder skogsbrist. Olands Härad har brist på skog i flera Socknar. Dannemora Tingslag och Leufsta Tingslag äga vidsträckt, men genom kolning till Bruk och Bergverk medtagne, och af 1795 års svåra skogsfall mycket skadade, skogar, här, såsom öfverallt i Länets, till största delen bestående af Gran och Tall, men äfven af Björk, Asp med flere Löfträd, och deribland ett mindre antal Ekar, hvilka dock icke väl trifvas och hvaraf de fleste finnas å det snart sagdt öräkneliga antal af Holmar, som Dahl-elfven formerar emellan Söderfors Bruk och det stora vattufallet vid Elfskarleby, där Ekarne dock omöjeligen kunna vårdas så, som sig bör. De privata skogarne äro mäst storskiftade

emellan delägarne. Vården derom är, i allmänhet, ganska bristfällig och ringa. Flerfalldiga anmaningar och upmuntringar till befordrande af skogarnes återväxt tyckas vara fruktlöst gifna, och skogen njuter ej, på något sätt, det beskydd af ägande rätten, som annat gods, utan äro skogarne i aftagande, hvartill äfven skogseldar, föranledde af vårdslöshet, bidragit. Af Bruks-och Bergverks-ägarne besörjes deremot skogshushållningen med största klokhet och omtanka. Kronan äger i detta Län 14 st. så kallade Parker, spridda omkring Upsala Stad, till en stor del utblottade på skog och innehållande vid pass 4814 Tunland. Dessa stå under Öfver Hof Jägmästare Embetets tillsyn. I Länet finnas 17 st. Härads-Allmänningar, om ungefär 49,459 Tunlands vidd, samt En krono-allmänning, innehållande 2161 Tunneland, med inberäknade odlings-lägenheter; varande vården derom updragen åt en Öfver Jägmästare, en Landt-Jägare och 27 Krono-Skogvaktare, som stå under Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes ordres, och biträdas, för hvarje allmänning, af 2, 3 eller 4 Häradsboer, hvilka å Härads Tingen dertill utväljas. Af dessa allmänningar, äro, för det närvarande, 8 st. fridlysta, såsom bestående af alltför ung och omogen skog, men de öfriga 10 äro sedan år 1815 upplätne till understöd åt behöfvande Häradsboer i den ordning som nu gällande Kongl. Förordning om Skogarne i Riket af den 1:a Augusti 1805 bjuder, och hvilket understöd årligen hittills utgjort tillsammans 1725 st. Byggnads-Timmer, 620 lass Gärdsel och 390 lass ved. Dessutom hafva flera betydliga quantiteter af timmer och virke för afbrända Byars återuppbyggande måst lemnas. Sådane undersökningar om dessa Skogars tillstånd, som högstberörde nådiga Förordning anbefaller, äro förrättade derå åren 1813 och 1814 samt innevarande år, och hafva de i allmänhet befunnits skäligen fredade från betydlig åverkan, men till en del alltför mycket medtagne genom den årliga Timmer-utsyningen, hvadan denna måste, för framtiden, å de fleste, inskränkas. Under Recognition äro upplätne åt Söderfors Bruk, en del af Tierps vestra allmänning och, åt Elfkarle Öns Bruk, en del af Tierps kronoallmänning, en del af Tierps vestra allmänning samt Elfkarleby vestra allmänning, till ett område af 14,865 Tunneland 4 kappland, odugliga mossar m. m. och skattlagde ägor dock inberäknade, emot afgift af 12 R:d 24 sk. för den förre och 137 R:d 24 sk. för de 3:ne senare. Dannemora Jern-Grufvor innehafva ock 3:ne Skogstrakter i Rasbokihs, Morkarla, Tegelsmora och Films Socknar, kallade södra, norra och vestra Grufvu-Allmän-

ningarne, innehållande tillhoppa 6.482 Tunnländ, men deraf blott 2.784 $\frac{3}{4}$ Tunnländ Skogsmark, hvilka allmänningar äro till Grufvornes understöd donerade, Sockne-allmänningar innehafvas af Fundbo och Danmarks Församlingar. Dessa äro nu hemmanen emellan fördelade. Behofvet har hittills icke föranledt till nyttjande af Brännorf. Så vidt ännu känt är, finnes icke eller någon sådan, af tjenlig beskaffenhet. Uppfinningen af sättet att bygga hus af lera, sand och halm har visat sig vara ganska dyrbar för skoglösa orter, som äga lätt tillgång på nyssnämnde materialier. Denna konst har, på de senare åren, blifvit använd i Gamla Upsala Socken och derintill närgränsande Socknar, hvarest ganska många både man- och ladu-gårds hus deraf äro upförde, och föga något annat byggnadssätt nu mera begagnas. Stängselsättet är det fordna och skogödande nemligen, att upföra hägnader af sönderklufna större och mindre träd. På få ställen äro stengårdsgårdar anlagda. Lefvande häckar, vattugrafvar och jordvallar brukas icke.

Bergsrörelse drifves blott i Länets norra och östliga delar, och består i Dannemora Jernmalms Grufvornes bearbetande samt den första förädlingen af deras afkastning. Dessa namnkunniga, för sin rikhaltighet och sina sällsynt förträffliga egenskaper berömda Malm-Fält, indelas i trenne delar, nemligen: 1:mo Norra Fältet, som innehåller tillhoppa 28 särskilda Grufvuöppningar och så kallade skärpningar med sina åtskilliga namn, men af hvilka blott 4 nu äro under arbete med 7 särskildte arbetsfördelningar; 2:o Mellan-Fältet, med tillsammans 11 st. Grufvuöppningar, af hvilka 6 nu arbetas med 10 arbetspartier, och 3:io Södra Fältet, innehållande 31 Grufvor och skärpningar, af hvilka 3:ne nu arbetas på 7 ställen. Hela antalet af öppna och ödelagda Grufvor och skärpningar vid Dannemora uppgår således till 70 st., af hvilka blott 13 st. nu arbetas i 24 fördelningar. Vid dessa Grufvor hafva, under de sist förflutne 5 åren, inga betydliga förändringar ägt rum eller anmärkningsvärda tillfalligheter inträffat. Någon Grufva är derstädes ej under denna tid ödelagd och ej eller äro nya uptagna, utom en mängd från de gamla Grufvorne öppnade nya arbetsrum, hvilka blifvit anlagda dels för upslående af nya malmrum, dels till Fältets undersökande, och dels för att vinna bättre luftdrag i Grufvorne. Medelst det ihärdiga bemödande och de ganska dryga kostnader, som Dannemora

Grufvu Interesenter, utan minsta understöd af allmänna medel, särdeles i senare tider användt på Grufvornas fredande från vattuflöde från den utmed dem belägna sjön, läret detta ändamål vara så vida vunnet, att inga häftiga eller ödeläggande öfversvämningar anses nu mera böra äga rum; men de på större djup inbrytande läckorna hafva dock ej kunnat förekommas, hvarföre Grufvu arbetet, nu, såsom fordom, betungas med en dryg upfordringskostnad hvilken, efter all sannolikhet, icke eller kan undvikas i framtiden. Hvad malm-tillgångarne i dessa Grufvor beträffar, så är ännu ingen anledning, att befara någon hastigt inträffande brist, ehuru de rikaste lagren äro utbrutne och den återstående, så kallade fyndigheten, måste med ökad kostnad sökas, så väl på djupet ned under, som på sidorna om de gamla af Förfädren skördade arbetsrum. Malmbrytningen har under de sistförflutne 5 åren upgått till 372,065 Skeppund, eller 74,413 Skeppund på året. Medium af de sist förflutne 50 årens brytning, från och med 1772 till och med 1821, har varit 95,775 Skeppund och således 21,362 Skeppund högre än de sista Fem åren, hvartill orsaken bör sökas i en före denna period verkställd starkare brytning än behofvet fordrat. Grufvarbetet har under de sista tvänne åren blifvit betydligt förminskadt, dels af nyssnämde skäl, dels och i synnerhet derföre, att den olyckliga förödelse, som 1795 öfvergick skogarne i Dannemora Bergslag, likasom alla skogar i hela orten, nödgat Bruksägarna att allmänt nedsätta beloppet af sina smiden, äfvensom att nedlägga åtskilliga hamrar och tvänne hela Jern-Bruk, nemligen Harnäs och Åkerby. Conjuncturerne för denna Bergslag kunna eljest icke sägas vara ofördelagtiga. Sedan första foundationen af härvarande Bruk, är, å Statens sida, dem intet understöd lemnadt, utom fördelen af Kronoskogars begagnande till kolning emot Recognitions-afgift och lånbiträden från Banquen, genom Jern Contoiret. Ett på erfarenhet och chemisk kunskap grundadt val af malmer, deras jämnare och noggrannare rostning, en bättre construction af masugnspiporne, malmens noggranna vägning å masugnen, förbättrade blås machiner, och, i följd af allt detta, ett mera lättsmältt och mera lätt arbetadt Tackjern, jemte bättre Blåsverk och bättre ställning i Hammarhårdarne, förorsaka gemensamt, att, vid stångjerns-tillverkningen, en god vara nu erhålles med 20 till 25 procent mindre kol-åtgång än för några år sedan. Sluteligen må nämnas, att, jämte andra utom Länet belägna Jern-Bruk, förses Söderfors, Leufsta, Österby, Gimo,

Vattholma, Carlholms, Strömsbergs, Ullfors och Elfkarleöns Stångjerns Bruk, hvilka tillsammans äga 14 hamrar och 28 härdar, med råämnen från Dannemora Grufvor. Tackjernet tillverkas vid anasugnar i Söderfors, Ullfors, Strömsberg, Vessland, Carlholm, Hyttö, Harnäs, Hillebola, Toho, Österby och Gimo. Manufactur- och Ämnes Hamrar äro: vid Söderfors 2:ne Ankar-hamrar med oinskränkt smide; vid Vesslands Bruk 4 Spikhammare; vid Elfkarle-Öns Bruk 3:ne Dito; vid Österby 1 dito till husbehof; vid Elfkarle-Ön, vid Åkerby och vid Österby en Stålugn, å hvardera stället, med sin Räckhammare. Kongl. Maj:ts och Kronans årliga hammarskatt af Jern-Bruken i Länet gör 111 Skeppund 5 Lispund. Kronans årliga Tionde-Tackjern af masugnarne har de senare fem åren per medium varit 6,867 Rd 46 sk. 6 rst. Banco.

I Harbo, Vesslands och Vendels Socknar hafva fordom funnits några mindre betydliga Jern-Grufvor, kallade Gråmuren, Valla och Burunge, men hvilka, för bristande malmtillgång, länge sedan blifvit nedlagda. På Åhlsta Frälse hemmans ägor i Näs Socken af Bro Härad, har ock fordom någon sprängning skett efter Silfvermalm, som icke skall gifvit alldeles oförmonligt utslag. Vid Hyttön är en ny Jern-Grufva öppnad af Elfkarle-Öns Bruksägare.

Fabriquer, Bruk och öfriga Nåringar finnas, utom de i Tabellen uptagne 15 st. Tegelbruk och 3:ne st. kalkugnar, inga flera, än Lingonbacka Pappers-Bruk i Jerläsa Socken, en vid Bredsjö Säteri förr befintelig, men nästlidet år nedlagd och nu till Nordån hemmans ägor i samma Socken flyttad Porcellaines Fabrique, (hvilken dock ännu är i sin första anläggning af ny ägare, en skicklig Tysk Verkmästare, vid namn Rohde) och en vid Vallhofs Gård i Jumkihs Socken inrättad Strump-Fabrique, hvartill komma en Läder-Fabrique och ett Valkverk. Flere än dessa Fabriquer hafva icke eller tillföre funnits. De äro, med undantag af det medelmåttiga Pappers-Bruket, af mindre betydighet. Tegel-Brukens tillverkning af dels mur-och dels tak-tegel, är upgifven till ungefär 688,500 stycken Tegel.

Bland *Bi-Nåringar* är Saltpeter-tillverkningen den förnämsta. Den har, dels med, dels utan, allmänna Läne-understöd, genom den visa och kraftiga upmuntran Kongl. Maj:ts i Näder

behagat deråt lemna, från fullkomligt förfall, så att blott Tio Lador funnos och knapt 500 Lispund saltpetet, oberedd jord och med mycken kostnad kunde produceras, sedan ungefär Åtta år upgått till den höjd, att Länet nästförflutne år kunnat fullt afbördas sig Saltpetergården in natura och äfven tillverkat något derutöfver. Här finnas nu 160 st. plant-lador, hvilka årligen lemna 1800 å 2000 Lispund Saltpetet. Flere sådane anläggas nästan årligen. Linne-och Ylle-väfnader tillverkas af allmogens qvinnor för husbehof, men icke derutöfver. Biskötseln borde kunna idkas här med särdeles framgång, men är mycket försummad. Jagt idkas blott såsom nöje. Fisket är ock af mindre betydighet, då likväl Kronans Laxfiske vid Elfkarleby, som, med en tillydande obetydlig Kongsgård är utarrenderadt emot ungefärligen 211 Lispund salt Lax att betalas efter markegång, samt Strömmingsfisket i Elfkarleby, Vesslands, Leufsta och Hällnäs Socknar, hvaraf många människor hafva sin näring, undantagas. Tjåru-bränning i skogs-orten bedrifves föga öfver innevånarnes egna husbehof, men i de Socknar, som omgifva Jern Bruken, äro kolning, körslor vid Bruken samt forsling af malm och jern, af märkeligt gagn och betydighet. Forslande af spanmål m. m. emellan Stockholm och Gelle är ock en inkomst-källa, hvaraf i synnerhet Tierps Sockens kraftfulla allmoge vet att begagna sig. Försök till Pottaske-tillverkningens upmuntran är gjordt, men har ännu icke visat någon följd. Sjöfart idkas föga, om ej af några invånare i ofvannämnde Skärgårds Socknar, från där varande trenne Lastageplatser, för Bruken-räkning, då den likväl ej sträcker sig utom Riket.

I detta Län är Åkerbruk Innevånarnes hufvudycke. Den bördiga jorden gifver sina brukare tillräcklig näring och skulle kunna gifva dem välstånd, om det okloka och skadliga missförhållandet emellan Åkerbruket och Boskaps-eller Ängs skötseln blefve återbragt till rättighet och den nu vårdslösade Ängsskötseln lagd till grund för Åkerbruket, så som sig bör. Bristen på skog är lärlbar redan, och hotar att blifva det ännu mera. Skogens bätre och methodiska vård samt dess tryggande genom Lagar, som gifva fullkomlig helgd åt denna dyrbara och svårt ersättliga egendomsgren, vore högeligen att önska: men det måste ock medgifvas, att ganska många Hemmans ägor sakna utrymme för skogsväxt och tyckas vara af naturen egnade åt åkerbruket och ängskulturen. Bergs-rörelsen är af största vigt. Den är allde-

les naturlig för den trakt der den idkas och återverkar fördelaktigt på jordbruket och på åtskilliga Bi näringar, som just genom Bergs-rörelsen äga sitt bestånd. Tjenliga och nödvändiga för orten äro äfven de öfriga, af Jordbruket mera beroende näringarne. För Bi näringar har Uplands-Allmogen alltför ringa håg, äfvensom ock tillfallen dertill mindre lätt erbjuda sig på slättbyggheten, der skog och sjö saknas. Omtanken är uteslutande rigtad på den egentliga åker-skötseln och hvad dermed äger den allra närmaste gemenskap, hvaraf ock händer att missväxtår på det svåraste nedsänker allmogen i skulder och fattigdom. Det är likväl märkbart, att denna häglöshet för nyttiga Bi-sysslosättningar är vida större i södra och västra delarne af Länets, än i de norr och öster från Upsala belägne. Innebyggarne äro i dessa sistnämnde trakter betydligt mera driftiga och omtänksamma, och njuta ännu vida bättre sin härgning, ehuru icke heller der någon allmän konstflit är rådande. Saltpeternäringen, ehuru omfattad med understöd från Statens sida och erfordrande Ved för tillverkningen, synes likväl nu redan kunna bara sig sjelf, vara naturlig för orten, blifva af stor vigt för den samma och kunna rätt väl stå tillsammans med åkerbruket samt ganska fördelagtigt återverka deruppå. Jämförde med denna, sådan den kan blifva, äro öfriga Bi-näringarne, ehuru nyttiga och ehuru önskvärdt deras allmännare begagnande vore, likväl af ringare betydenhet.

Handeln i Landet består hufvudsakligen i försäljning af Spannmål, Brännvin och något hö. Skogs-effekter måste slättbygdens innevånare till större delen uppköpa från nästgränsande skogrikare trakter i Vestmanland, och en mängd af de behöfliga Linnevarorne på den stora samlingsplatsen för dem i Distings marknad härstädes. Afsättnings-orterna för Landets hufvud-produkt äro Stockholm, Gefle, Vesterås och Sala Städer samt Bergslags orterna i Vestmanlands, Gefleborgs och äfven Fahlun Län. Till Stockholm föras de flesta umbärliga alstren af de öfriga näringarne. Danemora Bergslag behöfde fordom stora spanmåls kvantiteter och gaf Länets åkerbrukare en lätt och bekvämt efteröskt afsättningsort; men denna betydliga formån har nu mera till största delen upphört, sedan Bruksägarna producera nära deras hela behof af spannmål å egne ägor. Upsala Stad producerar sjelf så mycken säd å dess vidsträckt och förträffliga jord, att icke mycket deraf inköpes; Och de många transporter af många mil, ända till 16 å 20

fram och åter, som, med bristande foder-tillgång och svaga dragare, måste företagas för att kunna vinna en någorlunda fördelaktig försäljning af spannemålen, äro en ganska tung olägenhet, som motverkar Jordbrukets förkofran och dess idkares välstånd. I landet ske få eller inga betydliga uppköp af spanmål, utan måste producenten icke blott sjelf bortforsla den, utan ock genom egen ansträngd omtanka bereda sig afsättningstillfälle. Hela södra och vestra delen af Länet har, genom den tillstötande Mälaren, en vig och lätt sjö-communication med hufvudstaden och flere andra städer, som af de nyligen inrättade Ång-fartyg göres ännu mera bekväm och angenäm, och hvari de hittils genom locala upgrändningar mötande hinder, snart blifva undanröjde, efter derom af Kongl. Maj:st redan i nåder vidtagne anstalter. Lands communicationerne i det inre af detta från urminnes tider starkt odlade och bebödda Län, äro goda och bekväma. I den inre handeln har ännu ingen märkbar förändring skett under de senare åren, ty den förmonliga verkan af Landt Tullarnes uphäfvande läser icke böra räknas till denna period; men Landet tillförser sig den största vinst och fördel i afseende så väl på ordning och säkerhet, som på upmuntran till egen konstflit, af Kongl. Maj:ts visa och välgörande nådiga Författningar den 9:de Januarii detta år angående förbud emot Glas-Porcellaines-och Smides-föräres omkringresande, och den 5:te Junii detta år rörande Vest-Göthe allmogens, med dylika fleres, Gårdfari handel, som hittils yttrat de mest menliga verkningar på Innevånarnes sedlighet och hushålls-omtanka. Nya vägar hafva icke blifvit upbrutne, men till betydlig lättnad i rörelsen tjenar den nya och kostbara Bro öfver Dahl-Elfven, som af private, med ett publikt Låne-understöd, är anlagd och redan år 1816 fullbordades. Marknads-platser å Landet finnas i Elfkarleby Socken, och i Skefthammars Socken, nära kyrkan, der marknader hållas å förra stället i Julii och October samt å senare stället i Junii och October månader. Handeln där utgöres då hufvudsakligen af Skärgårds-producters och Landtmanna-varors utbyte. Sådane bytes platser vid Mälarens stränder äro Flottsund i Bondkyrko Socken och Örsunds Bro i Girista Socken, hvilka sedan uråldriga tider talrikt besökas vid midsommaren och michels-mässan af Skärgårdsboer och Länets Landtmän, hvarvid salt fisk emot spanmål utbytes.

4:o Politisk Författning.

Ny-skattlaggde hemman äro 7 st., jemte 3:ne Qvarnar. Af öde uptagne eller i ödesmål förfallna hemman finnas icke. Nybyggen äro till större mängd anlaggde, dels på allmänningarne, dels på enskildtas ägor. Hemmans-klyfningar inträffa väl rätt ofta i följe af arf eller andra laga fång, dock ej i mindre delar än sådana, hvarå Åbo kan vara besuten. Samhälligheterna i åker och äng försvinna allt mera, och jämnförelsevis äro de Byar få, där icke Storskifte för sig gått. Enskiftes-delningar fortgå väl äfven och synas tilltaga samt begäras nu äfven af allmogen, dock i mindre mon, i följd dels af methodens nyhet och dels af de större kostnader dess verkställighet erfordrar. Verkan af bägge har obestriddigen varit jordens bättre vård och skötsel. Vattudämningar förorsakas af Carlholms Bruk i Vesslands Socken, af Odensforss Qvarn i Tierps Socken och af Åbyggeby Qvarn i Vendels Socken, allt till öfverklagad betydlig skada för ofvanliggande ägors odling. Af Dannemora Bergslag, för Grufvu driften, samt af Gårne och andra Bruk i Bergslags-orten, ske väl ock betydliga uppdämningar, men dels är denna uppdämning företagen å egne ägor, dels ersättes den derigenom upkomna skada efter träffad öfverenskommelse med Bruksägarne, så att verkningarne deraf icke egentligen kunna sägas vara menliga för Landet.

I detta Län ägas:

Af Kronan: Trenne Kongs- och Kongs-Ladugårdar om tillsammans $18\frac{1}{2}$ mantal, $150\frac{3}{4}$ mantal Kronohemman, 7 Lagenheter och 3:ne Qvarnar; hvarförutan under Boställs-rätt äro upplätne åt Militiæ-Ecclesiastique- och Civil-Staterne $28\frac{1}{2}$ mantal, 59 Lagenheter och 2:ne Qvarnar.

Af Upsala Universitet: $178\frac{5}{8}$ mantal Frälse, 1 Rusthåll, $16\frac{1}{2}$ mantal Skatte hemman, $6\frac{1}{2}$ mantal Krono, 4 Qvarnar, Räntan af 2 ödelagde Qvarnar, 1 Tegel Bruk, samt i Upsala 20 Humlegårdar, 239 Tunland åker och 10 Hus samt 3 Öde-Tomter.

Af Stipendii fonder vid samma Universitet: 2 mantal, och tillt Skyttianska Professionen äro å Lön anslagne $9\frac{1}{2}$ mantal.

Af fromma Stiftelser Dauviks, Upsala och Veckholms Hospitaler, ägas $27 \frac{1}{6}$ mantal jemte frälseräntorne af $8 \frac{1}{2}$ mantal samt dessutom i Lägenhet.

Statsbidragen, som i Tabellen omförmälas, äro uppenbarligen directe tryckande, särdeles för modernäringen, emedan de öfver hufvud taget, upgå till ungefärligen $\frac{3}{37}$ delar af uppskattade värdet utaf Krono och Skatte hemmanen, som utgöra en så stor Fastighets massa, $\frac{2}{37}$ delar af den mindre beskattade frälsejorden, och $\frac{1}{37}$ del af Säteri jorden. Emedan denna tyngd beröfvar jordbrukaren en allför stor del af den årliga frukt, som hans förlags-Capital borde gifva, sätter den nära oöfvervinnerliga svårigheter emot hans naturliga bemödande, att förbättra sin oeconomiska ställning, samt gör honom håglös och overksam, hvartill kommer, att vacklande myntvärdet betaga Landtmannen all möjlighet af en säker beräkning i sitt hushållningssätt och ofta högeligen försvåra utgörandet af de skatter, som, under fallna sädespris, i oförändrad penninge-numeraire, måste afbördas. Det allmänna upbördssättet är enkelt och ej betungande. Krono Tionde- och afradsspanmålen utforslande till Kongl. Slottsmagazinet i Stockholm har varit localt besvärande för de skattskyldige i Örbyhus och Norunda Härad, i anseende till vägens längd från 8 ända till 16 mil, hvilken olägenhet dock nu mera uphört genom Kongl. Maj:ts i Näder lemnade tillstånd att lefverera spanmålen i Upsala magazin, men, ehuru väglängden äfven från andra trakter i Länet är betydlig, har denna forsling ej i öfrigt öfverklagats, emedan den antingen företages på en för Landtbruket mindre angelägen årtid eller sker sjöledes. Af kronoskjuts och inqvartering äro Rasbo och Olands Härad med de 2:ne Tingslagen, minst, men deremot Bro, Håbo, Trögds och Åsunda Häradsober mest, tryckte, emedan sistnämnde Härad genomskäras af den stora stråkvägen emellan Stockholm och Götheborg. Håll- och Reserve skjutsen är ock af samma skäl för sist omförmäldte 4 Härad mer besvärande än för andra orter. Dessa allmänna skyldigheter äro öfver allt, med undantag af vissa districter i Norunda, Rasbo och Olands Härad samt Danne-mora och Leufsa Tingslag, där skjutsen är på Entreprenade af Gästgifvarne öfvertagen, högt menliga för Jordbrukaren, både i moraliskt och oekonomiskt afseende, ehuru begäret att vinna en liten penninge-förtjenst, ofta nog, tillsluter den mindre tänkande Landtmannens öga för den större förlust hans jordbruk derigenom

lider. Den beqväma sjö communication, som Ång-Fartygen under sistledet och detta år öppnat, har likväl i betydlig mon mindskat och afledt skjutsningen på den stora västra Landsvägen under den tid som för Landtmannen är dyrbarast. Äfven väghållningen är en på jordbruket ensamt hvilande ganska tung börda. Då denna skyldighet aldrig får eftersättas, utan Kongl. Maj:ts Befallningshafvande måste vaka öfver dess alfvarliga upfyllande, upkommer deraf en mängd af förspillda dagsverken med folk och dragare, för hvarje hemman. Också detta onus är localt, mer och mindre besvärande, i mon af väglotternes och väggrusets aflägsenhet från hemmanen, hvilken sistnämnde ofta kan vara betydlig och utgöra ända till 1 å 2 mil. Landet är ganska tungt roteradt och knekte hållet en af de betydligaste bördor; men särdeles besvärande är Rustnings-skyldigheten i anseende dels till bristen och dyrheten på tjenliga Hästar samt ringa tillgång på foder och godt bete, och dels i anseende till de många kostsamma och tidspillande åtgärder m. m., som för karl och häst-monderingarnes underhåll erfordras. Derföre låter sig ock höras en nog allmän önskan om en med Landets bästa öfverensstämmande ny reglering rörande denna cavallerie-corps. Villigt gifver Landtmannen sin gärd åt den Religions Lärare, som med sorgfällig ömhet utvecklat det i hans hjerta nedlagda frö till dygd och kunskap, och fortfar att i samvets mål vara hans tillflykt och tröstare, samt icke eller låter sig falla tungt och obeqvämt att i lifvets mindre vanliga yttre förhållanden vara hans varma, uplysta vän och oegennyttiga rådgifvare; men om ock den gärd som till presterskapets aflöning utgifves, härigenom mångenstädes förlorar största delen af sin verkliga tyngd, är den dock, i anseende till sättet hvaruppå den utgöres, obehaglig och besvärande. Fasta öfverenskommelser om pastoraliernes utgörande för längre tid, finnas ännu blott på trenne ställen i Länet, eller i Åkerby och Jumkilhs, Viksta och Fundbo Pastorater, af hvilka 2:ne hittills vunnit Konungens Nådiga stadfästelse. Fattig underhållet är föga kämbart och utgöres ofta af samlade magazins fonder. Kyrko och prästgårdsbyggnader, Tingshus-byggnader, Skallgång, Jagt redskaps och Broars underhåll med föra stundom betydliga, men tillfälligare utgifter.

En och samma beräknings-method för värdet af de i Tabellen anförde onera och besvär är icke följd, utan då denna kan vara olika för olika trakter, hafva de från Fögderierne inkomna, myc-

ket skiljagtiga uppgifter, blifvit lagda till grund derföre. Män har skattat Soldatens underhåll från 77 R:d. 24 sk. till 136 R:d; Dragonens från 133 R:d 16 sk. till 232 R:d 8 sk. 8 rst. Pastors aflöning till 21 R:d, 2 sk. Comministers till 3 å 4 R:d., Kyrko-betjeningens till 3 R:d; Fattig-försörjningen från 1 R:d. 16 sk. till 4 R:d. 24 sk. Skjutsningen från 1 R:d. 29 sk. i den deraf minst besvärade trakt, ända till 33 R:d; Væghållningen ända in till 20 R:d. samt de under rubriquen diverse onera uptagne utgifter för publiqua byggnader, skallgång m. m. från 5 till 8 R:d, allt Banco. Med skälig säkerhet torde dock kunna antagas, att öfver hufvud utgör kostnaden för en Soldats eller en RoteBåtsmans årliga underhåll med 6 Tunnor spanmål, 2:ne lass hö, 1 å 2 Tjog halm, 2 å 3 famnar Ved, något quantum af örter, rotvor och agnar, årligt Byggnads-underhåll vid Torpet, och Tjappor därstädes, Sommarbete för en ko och några får, beklädnad, penninge lön, mötes-passevolance och enöres medel, tillsammans, efter de 5 sista årens markegångs pris, omkring 120 R:d, och minst 100 R:d Banco, till hvilket belopp års-afgifterne för vacante Rotar också varit betingade. För de 957 Soldat.Rotar och 58 Båtsmans Rotar, som i Länet finnas, utgör detta tillsammans en summa af 101,500 R:d. Banco.

Kostnaden i och för Rustningen kan beräknas, i anseende till Dragonen, likasom för Soldaten, med afdrag af mötes-passevolancen 8 R:d, till 92 R:d. Banco.

243 Lispund hö, å 12 sk, för nummerhästen	-	60: 36. —
Halmen kan anses godtgjord genom spillningens värde.		
7 Tunnor, 19 kappar hafra	-	39: 14. —
Tidsspillande vid Hästens ryckt	-	9: 32. —
Mötes och Tross passevolancen	-	25: —
Dragon Hästens inköps pris, 200 R:d. fördeladt på 12 år	16: 32	—
2:ne Karl och Häst-monderingar, kostnaden fördelas på 6 år	62: 10.	8.
Mindre beklädnads-persedlar, samt inköp af		
kreatur och sängkläder, handpenningar m. m., vid pass 4:	16	

Tillhopa 309 R:d. 44 sk. 8 rst.

hvilket tillsammans för de här i Länet indeldda 279 Rustnings-Nummer utgör 86,470 R:d. 30 sk. Banco, hvarifrån likväl måste afgå så väl augments-afgiften som Rusthålls-Stammarnes ränte fri-

het hvilket allt på hvarje helt Rusthåll kan beräknas till ungefärligen 200 R:d. Banco i spanmål och penningar sammanräknade.

Afgifterne till Pastor torde kunna antagas till 20 R:d, till Commminister 3 R:d. till Kyrkobetjeningen 3 R:d. och Fattigförsörjningen 2 R:d Banco, af hvarje helt Hemman.

Kungs- krono- och håll- skjuts samt inqvartering kunna beräknas till 25 R d. Banco.

Väghållningen skattas till 18 R:d. 2 sk. 8 rst. Banco, eller värdet af ungefär 14 Ökedagsverken.

Diverse onera upptagas till vid pass 5 R:d. Banco.

Till allmänna ordningens bevakande m. m. äro i Länet anställda Sex KronoFogdar, 20 Länsmän, En Fjerdingsman i hvarje Socken och 2:ne LandsFiscaler, hvilka sistnämnde dock ej njuta lön. Församlingarnes Pastorer och KyrkoRåd hafva sedlighetens vård sig uppdragen. Till ytterligare försäkrande af ordning och sedlighet samt till Jordbrukets förbättring, har Kongl. Maj:ts Befallningshafvande föreslagit Länets Innevånare en, under den 20 November 1820 utfärdad, ny och mera fullständig By - Ordning än den gamla, som nära fallit i förgätenhet. Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har hvarken kunnat eller velat påbjuda denna By - Ordning efterföljd, utan, med tjenlig uppmuntran, öfverlemnadt sådant åt Församlingarnes egen fria pröfning och öfvertygelse, som hittills verkat till dess antagande i 13 Socknar, dels med och dels utan förändringar. Vid Söderfors Ankarbruk i Socknen af samma namn, är, genom Bruksägarens försorg, inrättad en Bell-Lancastersk Schola, der omkring 70 barn njuta undervisning. En annan Schola för barnen i Håtuna och Tibble Församlingar, är uppkommen och underhålles genom BruksPatronen G. Sehmanns enskilda Tröstighet. Den utmärker sig fördelaktigt, och försök att meddela barnen undervisning efter Bell-Lancasterska Läro methoden lärer äfven der snart komma att ske. För Österby Bruks-Församling är ock en Schola inrättad. SockneScholor finnas blott i 8 Socknar, nemligen Gamla Upsala, Vaksala, Rasbo, Tuna, Veckholm, Vallby, Villberga och Gran, underhållne genom enskilda donationer och bidrag af Pastorerna. Uti de öfriga Församlingar,

ne bestrider vanligtvis Klockaren eller Organisten barnens undervisning i innanläsning och de första Religions begreppen, hvar öfver inseedet lärar hållas af Pastor. Undervisnings- verk för nyttiga slöjder finnas icke i Länets. Hälsovården besörjes af 2:ne Provincial-Läkare, af hvilka den ene är stationerad i Upsala och den andre i Enköping. Dessutom kunna 2:ne Bataillons-Läkare vid Uplands Kongl. Infanteri-Regimente af Kongl. Maj:ts Befallningshafvande anmodas, att, i fall af behof, dermed tillhandagå. Vid Dannemora Grufvor samt Leufsta och Söderfors's Bruk hålla dessa Verks ägaré särskildte Läkare, hvaraf ortens öfrige Innevånare ock kunna biträdas. Särskildte Sundhets-Committeer äro ock nu, efter Kongl. Maj:ts Nådiga anmaning, i nästan alla Församlingar under organisation. Barnmorskor äro antagne och lönade i 60 Socknar. Fattigförsörjningen bestrides af hvarje Församling för sig särskildt och någorlunda oklanderligt, så att de fattigas omkringvandrande i andra socknar i det närmaste är forebyggdt. För Länets behof finnas ett Hospital och ett Lazarett vid Upsala, samt dessutom ett Hospital i Veckholms Socken, grundadt på enskild donation. Öfver efterlefnaden af Kongl. Maj:ts Nådiga Författningar rörande Gästgifverierne, hvaraf 27 st. finnas i Länets, hålles allvarsam hand. Till Rofdjurs utrotande anställas årligen Skall, med mer och mindre framgång. Men dessutom äro af Jägeri Staten, med innevånarnes frivilliga bidrag, Varg-gårdar anlagda i Upsala-Nis, Gamla Upsala, Rasbokihls, Rasbo och Bondkyrko Socknar samt på Håbo, Bälings, Tierps norra och Tierps södra Allmänningar, hvar till ännu komma 3:ne Varg-gårdar vid Elfkarleöns Bruk, Vattholma Bruk och Ekolsund, samt åtskilliga Varg- och Räf-gropar, hvilka äro anlagda och underhållne genom enskildtes försorg.

Staden Upsala, med tillsammansräknadt 4449 människors folkmängd, oberäknadt den tidtals bitkommande Studerande ungdom, skall, under de sist förflutna 5 åren, hafva förlorat 258 personer af sin folkstock, emedan under denna tid blifvit födda 409 äkta och 156 oäkta barn, eller tillsammans 565, hvaremot de dödas antal är 883. Orsaken till ett sådant förhållande uppgifves vara, dels att mortaliteten är större bland de oäkta än de äkta barnen, i anseende till bristande vård och skötsel, dels ock, att i förteckningen öfver döda blifvit upptagne sådane personer, som, införde från landet, aflidit å Länets Lazarett och Academiens Sjukhus. Af nu varande folknummer äro

Mantalskrifne, Mankön	-	5	1215	
Qvinkön	-	-	1765	2980
			<hr/>	
Mantalsfrie, Mankön	5	-	652	
Qvinkön	-	-	817	1469
			<hr/>	

Folkets allmänna bildning är merendels inskränkt till inläsning och någorlunda kunskap i Religionen och samfunds-pligterna. Det stora antalet af oäkta barn vittnar ej fördelaktigt om sedligheten. Men gröfre förbrytelser äro icke allmänna. Konst- och Närings-fliten är ganska medelmåttig och innevärnarnes väl-måga i synbart aftagande. På arbetare är tillgång. Dagsverks-prisen äro ungefärligen 24, till 32 sk. Banco. Stadens närings-fång äro åkerbruk, handverkerier och minut handel. Till Stadens bestånd bidrager ock Academiae Statens samt de Studerandes här-varo, i ganska väsentelig mon. Berörde handel drifves, enligt Magistratens uppgift, af 3:ne Jernkrämare, 3:ne Klädes Kramhand-lande, 14 Kryddkram Handlande, 6 Läder-Handlare, 13 Vi-ctualie-Handlare och 2:ne Linhandlare. En Tobaks-Fabrik är ock här inrättad. Antalet af Verkstäder är 116. Tillförseln af Lan-dets öfverskottsproducter sker från närmaste Socknar i detta och Vestmanlands Län, på 2 till 6 å 7 mils afstånd, egenteligen från Socknarne i norradelen af Landet, men mindre från de östra och vestra trakterne. Till dessa Socknar afsättas äfven Stadens Han-dels-varor, hvilka i synnerhet hämtas från Stockholm sjöledes. Communicationen med Stockholm, som borde vara lätt genom den ända till Upsala segelbara Fyris-ån och Mälaren, har, genom längre tids vanvård och bristande uppmärksamhet, i de sednare åren så försvärats genom uppgrundningar vid Stäket och Ericssund, men i synnerhet i Fyris-ån, eller Upsala å, att Fartyg nu knappt kunna på förstnämnde ställen framkomma, och om Sommaren ej kunna passera ån utan måste lasta vid Flottsund, 3:4:dels mil från staden. Näringarne och Handeln äro i fallande. Orsaken dertill uppgifves vara en allmänt öfverklagad penningebrist, hvil-ken åter härrörer från spanmålens så mycket fallna värde i en ort der Sädes-produktionen utgör Landmannens nästan enda yrke. Stadens inflytande på Landets cultur, näringar och konst-flit sträc-ka sig icke mycket vidare än till den uppmuntan, som lemnas ge-nom fördelaktig afsättning på råa och arbetade skogs-effecter samt Vi-ctualie-varor. Till prohibitiva Författningar till Stadens fördel,

har Magistraten förmålt sig i synnerhet räkna Kongl. Maj:ts Nådiga Kungörelse den 5:te sistl. Junii, angående den Handelsfrihet, som blifvit Allmogen i en del af Elfsborgs Län samt Städerna Borås och Ulriczhamn lemnad. Hit får likväl med största skäl räknas Stadens monopolium genom Skråförfattningarne. Deremot sker användandet af Stadens vidsträckta och ypperliga Jord uppenbart till rivalisering med Jordbruket, emedan allt, utom några Tunneland, som nyttjas till Tobaks och Potatoes - planteringar, med ganska måttelig framgång begagnas till Sädes - production. Utom de tvenne allmänna Undervisnings-anstalterne, Universitetet och Cathedral Scholan, som ganska talrikt besökas, har Staden en egen Pædagog och derjemte en så kallad Läse- och Arbets-Schola för fattiga barn. Dessutom är Länets och Stadens gemensamma Arbets-Corrections och Invalid-hus å Stadens område beläget. Sjukvården besörjes af en Stadsphysicus, hvarjemte Borgerskapet betalar afgifter för 2:ne sängar i Academiens Nosocomium, till sjukas skötsel, och består de fattiga fria Läkemedel. Staden och Academien hafva egne Fattighus för de mäst orkeslöse. De fattigas försörjning bestrides nu ganska sorgfälligt, med Innevånarnes, till 25 proCent af bevillningen beräknade, årliga bidrag, hvilka förvaltas af en Direktion, sammansatt af Stadens och Academiens medlemmar. Beloppet af Stadens egne Intrader är uppgifvet till omkring 5,000 R:d. Banco, varierande efter olika Markegång, hvar af 500 R:d. årligen äro anslagne till allmänna byggnaders underhåll. Inkomsterne bestå i åker-afrod, tomtören, arrenden, hyror, ståndplats-penningar och betes-penningar. Staden äger ock grundpenningar af ankommande Skeppare. På dess ägor är ett Tegelbruk anlagdt. Till diverse onera äro hänförde: Stadens lykt-hållning och brandvakts-afgift, utgörande omkring 900 R:d. B:co, inqvarterings penningar och underhåll af gator, åmurar, broar, Dom-Proste- och Rectors-Boställen, Stadens Fattighus samt Läse- och Arbets-Scholæ-inrättningen. I anseende till de allmänna onera skjutsning och väghållning, som hvardera i Tabellen utföres till ett värde af 1000 R:d. Banco, anmärkes, att särdeles det förra besväret är för högt beräknadt, emedan Stadens skjutsning, som består blott af Reserve med 13 hästar dageligen, i flere år varit besörd af Gästgifvaren emot föga annan afgift än honom lemnad rättighet att disponera Stadens Gästgifveribyggnader och utöfva Traktörs-rörelse. Underhållet af 7166 famnar väg, då grustill-

gång finnes alldeles invid staden, kan ock svärligen uppgå till 1000 R.d. Banco, hvilket för hvarje famn utgör mer än sju sk. Banco och således proportionaliter mera än hvartill vägenderhållet å Landet är uppskattadt.

<i>Staden Enköping</i> , med tillsammans 1157 personer folkmängd,			
deraf Mantalsskrifne,	Mankön	355	
	Qvinkön	469	824
		<hr/>	
Mantalsfrie,	Mankön	145	
	Qvinkön	183	328
		<hr/>	

har under de senare fem åren förlorat 47 personer af sin folknummer. Orsaken till denna folkminskning härrör dels från in- dragning i antalet af Tjenstehjon, som conjuncturen gjort nödvändig, dels från utflyttning ur staden af sådane Gårdsägare, som icke der funnit sin utkomst, och dels från dödsfall, hvartill dock ingen härjande farsot föranledt. Folket är i allmänhet rättsinnigt, Gudfruktigt, äger begrep om medborgerliga pligter, samt är, sig sjelf lemnadt, böjligt för det rätta och goda, flitigt och driftigt i sina näringar och sparsamt i sin hushållning. På arbetare är tillräcklig tillgång, och betalas ett karldagsverke med 8 sk. å 10 sk. 8 rst. Banco samt kost. Gröfre förbrytelser spörjas ytterst sällan. Innevånarnes välmåga är icke stor, men tarflig bärning tämmeligen allmän.

Staden grundar sitt bestånd i synnerhet på jordfrukters och finare köksväxters planterande, som från uråldriga tider varit Stadens förnämsta näringsfång, hvaraf producenterne till det mästa af- sättas på Stockholm höstetiden. Naturen af Stadens Handel är egentligen att från Hufvudstaden förse sig med alla behöfliga varor för staden och orten näst detomkring. Andra öfverskotts produkter från närmare eller fjärrare delar af Landet, införas icke till Staden än ved, kol, bräder, färskt kött, bränvin, något hö och halm, samt ägg och trädfrukt, och sådant blott för innevånarnes egne behof. Communicationen med hufvudstaden och de vid Mälaren belägne Söder, är tämmeligen obehindrad och lätt, på be- rörde sjo. Att Handel och näringar under ett decennium ögon- skenligen fallit, tillskrifves den ofördelaktiga Conjunctur, som under denna tid uppstått, dels genom ett försämradt penningväx-

de, dels genom den af Allmogens obestånd uppkomne trögare af-sättning på varor i brist af köpare. Vid sådant förhållande kan den lilla Staden icke äga något särdeles inflytande på Landets cultur, näringar eller konstflit. Andra prohibitiva Författningar än Skrå-Ordningen, finnas icke meddelade till Stadens förmån. Af den till Staden hörande, så väl sjelfägande, som donerade jord, användas årligen $52\frac{1}{2}$ Tunnländ till odling af salu-växter af alla slag, såsom Lök, Pepparrot, Morötter, Palsternackor, Persillierötter, Rödbetor, Humla m. m., hvaremot den öfriga öppna jorden, enligt Tabellen, brukas till Sädes- och Potatoes-odling, emedan den, i anseende till sin sämre beskaffenhet, icke kan nyttjas till producerande af nyssnämnde mera granliga växter. Staden har en Schola med en enda Lärare, men för öfrigt ingen undervisningsanstalt. Sjukvården besörjer en Stads-Chirurg, af hvilken de fattige fritt njuta besök och vård, äfvensom understundom fria Läkemedel af StadsCassan. Fattigförsöjningen underhålles med inkomsten af räntan af ett utlånadt Capital, stort 740 Riksd. Banco och af andel i böter, Boupptecknings-proCent, sammanskott vid Bröllop m. m., tillhoppa vid pass 150 R:d. Banco, hvarförutan ett särskildt hus till inrymmande af bräckliga, ålderstegna och sjukliga fattighjon, är inköpt. För dem användes sek en donation af åker, hvars årliga afkastning är 12 lispund mjöl. Ständige afgifterne till Staden, af Tomtören, Vret- och Ängs-afrad samt BrandCassa-medel, utgöra 395 R:d. Banco. Tillfällige, såsom Burskaps-afgift, Stånd- och Luck penningar m. m., bestiga sig till ungefär 210 R:d. Banco. Till underhåll af Stadens allmänna byggnader, Broar och Åmurar äro 25 R:d. B:co anslagne i Staten, och bestrider StadsCassan hvad deröfver erfordras. Staden njuter inga andra immuniteter än grundpenningar, som af Båtförare er-läggas till ett belopp af 10 R:d. B:co årligen, hvilka medel användas till uppmuddring af stadens farvatten. Under Rubriquen diverse onera inbegripes: Inqvarterings-skyldigheten för tågande trupper; Underhåll af gator och torg; Brandvaktarens lon och beklädnad, Extra Roterung i krigstid af 5 Båtsmän, och gångeleds-utgörande vid Stadens allmänna behof. Under 4 månader af året bestrider Staden Hållskjuts med inalles 124 Hjästar, som hvar-dera, efter penningelöga kostar 12 R:d. Banco, och sålunda tillhoppa 1488 Riksd. Stadens allmänna vägar utgöra en längd af 15433 alnar, och efter beräkning af Ett lass grus på hvarje aln,

å 4 sk., skulle kostnaden derföre vara 1286 R.d., hvilken uppgift dock ostridigt är alltför hög, enär den närmaste tillgång å grus finnes. Vinter-väghållningen är, efter legoräkning, skattad till 414 R.d. Banco.

Upsala Slott den 30:de November 1822.

B. W. F O C K.

J. A. CARLSSON.

A. WISTRAND.

Upsala Län.

Tabell för Städerna.

Uprättad till underdånigt följande af Kongl. Maj:ts Nådiga Bref den 17 April 1821.

Städernas namn.	Staden tillhörig jord.	Utsäde af															Möbelafkastning, sedan utsädet är afdragit.					Underhållne kreatur.					Uppstättadt värde.					Statsbidrag.															
		Staden tillhörig jord.					Utsäde af					Möbelafkastning, sedan utsädet är afdragit.					Underhållne kreatur.					Uppstättadt värde.					Bewillning.					Klericiets underhåll.															
		Stug och Tomter.	Ång.	Stog och betesmark.	Summa Sunnlund.	Semmantal.	Syvete.	Råg.	Korn.	Säfra.	Sjånbsäd.	Potatoes.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.	Skrot.											
Upsala	487	1840	—	260	2100	422	25	412	412	25	25	—	280	150	2475	3300	200	200	—	1000	190	—	251	—	143	427	—	850,000	200,000	53500	1,103,500	1,841 ² / ₃	433 ¹ / ₃	116	4,457 ¹ / ₂	5,000	11,848 ¹ / ₃	800	1,500	266 ² / ₃	200	1,966 ² / ₃	2,800	1,000	1,000	1,500	20,915
Enköping	198	530	696	400	1626	12 ¹ / ₁₆	5	130	40	7	20	3	522	35	650	200	28	100	24	3132	131	1	241	6	150	240	—	87,426	104,485	2666	194,577	175	209	5 ¹ / ₃	855 ¹ / ₃	483	—	321	750	50	100	900	150	1,488	1,700	500	6,787
Summa	685	2370	696	660	3726	55 ¹ / ₁₆	30	542 ¹ / ₂	452	32	45	3	802	185	3125	3500	228	300	24	4132	321	1	492	6	293	667	—	937,426	304,485	56166	1,298,077	2,016 ² / ₃	642 ¹ / ₃	121 ¹ / ₃	5,313	5,483	13,576 ¹ / ₃	1,121	2,250	316 ² / ₃	300	2,866 ² / ₃	2,950	2,488	2,700	2,000	27,702

Upsala Stott i Lands-Sanzliet den 30 November 1822.

B. W. Fock.